

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26322>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-26 and may be subject to change.

ADJUTOR, DE CANNINEFAAT

door

H. BRUNSTING

(Leiden)

(pl. IX)

Het is al meer dan vijf jaar geleden dat, in juli 1951, de Heer A. A. Tadema te Heemstede mij een foto toezond met de opmerking: „Dit vonden we in Tipasa, Algerije". Afgebeeld was een steen, waarop „en relief" een ruiter in vliegende galop naar rechts, die met beide handen een speer velt, met daaronder een inscriptie. De eerste regel, D.M., deed het monument kennen als een grafsteen. Ook de volgende regels kwamen op de foto nog vrij goed uit: men las, als men de afkortingen aanvulde: ADIVTORIS EQ(VITIS) AF(?) PRI(?) CAN.. NAFATIVM VIX.., de rest was, althans op de foto, minder goed leesbaar en zoals wij straks zullen zien, ook niet gemakkelijk te verklaren. Maar aan het begin stond dan toch maar zonder enige twijfel het woord CAN(E)NAFATIUM en er was in elk geval te lezen dat een zekere Adjutor, een Can(e)nafaat, die blijkbaar op de steen stond afgebeeld, als ruiter gediend had in het Romeinse leger en onder de grafsteen begraven lag.

Op mijn verzoek om meer gegevens kreeg ik van de heer Tadema een afbeelding („afb. 28") uit een ongenoemd drukwerk, ditmaal veel duidelijker vooral wat de laatste regels van de inscriptie betreft. Men verzocht mij verder inlichtingen omtrent de betekenis hiervan, om die in een artikel te verwerken. Door beschadigingen van de steen was de tekst echter niet overal even duidelijk, hier en daar ook ongewoon, zodat ik met veel voorbehoud een zeer voorlopige lezing met vertaling terugzond, voornemens om nog eens naar Tipasa te schrijven om de juiste tekst. Hiervan is echter nooit iets gekomen.

Wel verscheen er een artikel van Mevrouw J. TADEMA-SPORRY (1952) over het Romeinse Tipasa, „De eerste Nederlander in Noord-Afrika", waarin mijn lezing van de inscriptie, zonder vertaling maar mét enige verklaring, is opgenomen, samen met een afbeelding van de steen temidden van spookachtige figuren uit de Romeinse oudheid. Intussen bleek de steen, naar aanleiding van een studie door P. M. DUVAL (1946 p. 180 e.v., fig. 25, pl. 14), ook al genoemd in het tijdschrift *Fasti Archaeologici* III, 1948, no. 3512. De mij destijds toegezonden gedrukte afbeelding bleek afkomstig uit een kleine gids van LOUIS LESCHI (1950), Directeur des Antiquités de l'Algérie. In een lezing te Leiden in 1954 vertoonde P. SALAMA de grafsteen als lichtbeeld en gaf daarbij enig commentaar, maar ook hij had nog geen vaststaande lezing.

Tenslotte verscheen in hetzelfde jaar een publicatie door de Colonel J. BARADEZ (1954), ontdekker van de grafsteen, waarin deze steen uitvoerig wordt beschreven en de inscriptie geheel is gelezen, vertaald en gecommentariëerd (pp. 119-122, Ph. 12). Ik meen er goed aan te doen dit alles aan de lezers van „Westerheem" door te geven.

De grafsteen is in 1947 gevonden in het amphitheater van Tipasa, waar een deuropening dichtgezet was met van elders

aangebracht bouwmetaal waaronder deze en andere grafstenen. Dit laatste schijnt gebeurd te zijn bij een restauratie in de 4de eeuw n. Chr.. De steen is 90 cm hoog, 52-58 cm breed en 52 cm dik; het metaal is een grove, geelachtige kalksteen. In het bovengedeelte is een uitgediept vlak van 47 × 29 cm, waarin „en relief” een ruiter die in galop een charge naar rechts uitvoert met de lans bijna horizontaal op een niet afgebeelde vijand gericht. Zijn krullend haar is ongedekt, naar het schijnt draagt hij een korte ringbaard, hij is gekleed in een tunica met korte mouwen, die over een gordel iets overbloest. Een mantel, door de snelle vaart van de ruiter fladderend in de wind, wordt op de rechter schouder door een schijfvormige fibula vastgehouden en bedekt linker schouder en borst.

Rechtop zittend, met iets voorovergebogen hoofd, houdt de ruiter zijn lans met beide handen vast; de rechterhand is ver achteruit gebracht om dadelijk krachtig te kunnen toestoten. De lans, „contus”, is iets naar beneden geneigd en voorzien van een vrij grote spits. De steenhouwer heeft de techniek van het hanteren goed geobserveerd: zo omklemmen bv. de vingers de schacht en zijn de duimen naar voren gestrekt langs de schacht. Met zijn knieën bestuurt de ruiter zijn paard. Uit de plaatsing van de benen van het paard kan men zien, dat de ruiter dadelijk na het gebruik van de lans naar links zal afzwenken. Evenals de mantel fladdert ook de staart van het rijdier in de wind. De thans afgebroken oren van het dier waren naar voren gericht, gespist op geluiden van de kant van de vijand; de manen zijn steil „en brosse” geknipt. Ook het paardetuig, w.o. de loshangende teugels, is nauwkeurig aangegeven.

De inscriptie in zeven regels leest BARADEZ als volgt:

- 1) (blad) D · M · (blad?)
- 2) A D I V T O R I S E Q
- 3) A L · P R I · C A N I N A
- 4) F A T I V M V I · X X X X I M I L
- 5) A N · X X I I I P R O · I B · I P S I
- 6) B E N E M E · C A B A N V S · H E ·
- 7) P O

De omlijsting heeft afmetingen van 47½ × 39½ cm, de letterhoogte bedraagt 4½ cm, in de beide laatste regels 3 à 3½ cm. In regel 3 is de L van AL minder duidelijk door fouten in de steen, hoewel de lezing zeker is. Ook tussen de letters CAN en NA aan het slot van regel 3 bevond zich een natuurlijke fout in de steen, zodat de steenhouwer deze plek open gelaten heeft. De rechter poot van de eerste N is iets verlengd zodat men kán lezen: CANINA, maar de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat men CANNAFATIUM moet lezen.

De naam van dit volk komt in de inscripties vaak voor als Cannanefates, maar ook als Cannefates, zoals bv. op een diploma uit het jaar 148 (BYVANCK, 1935, p. 450 no. 1109); Tacitus heeft het, althans in het enige handschrift van zijn Annalen dat ons nog rest, over Canninefates, die als hulp-troepen tegen de Friezen streden in het jaar 28 (Annales IV.73) (BYVANCK, 1931, p. 273; 1935, p. 466; 1943, p. 513). In regel 4 staan aan het slot, na de M, twee kleinere letters: I en L, tegen het kader aangedrukt. In regel 5 is de lezing PRO . IB . IPSI zeker, maar moeilijk te verklaren. Een S schijnt voor IB te zijn vergeten door de steenhouwer. BARADEZ vult de afkortingen aan tot: PRO(curante) (s)IB(i) IPSI. Deze lezing wil mij niet bevredigen. In regel 6 kan men de tweede B desnoods ook als P lezen. Als geheel aangevuld krijgt men dus:

D(is) M(anibus) / ADIUTORIS, EQ(uitis) / AL(ae) PRI(mae) CANINA / FATIUM, VI(xit) (annis) XXXXI, MIL (itavit) / AN(nis) XXIII, PRO(curante?) (s?)IB(i?) IPSI / BENE ME(renti) CABANUS HE(res) / PO(suit):
 „Aan de schim(men) van Adjutor, ruiter van de eerste afdeling hulptroupen der ruitery van Caninafaten; hij leefde 41 jaren, was 23 jaar onder dienst; voor zichzelf heeft hij (deze steen) laten verzorgen(?); Cabanus, zijn erfgenaam, heeft die voor (zijn vriend) die het wèl verdiend heeft, geplaatst”.

Omdat onze landgenoot nog geen tweede naam (cognomen) bezat en nog maar 23 dienstjaren had, is hij blijkbaar onder dienst gestorven. Het eervol ontslag uit de dienst, dat gepaard ging met het ontvangen van het Romeinse burgerrecht blijkend uit een tweede naam, werd in de regel pas verleend na 25 dienstjaren.

Tot nog toe wist men niets af van het optreden van Caninefaatse ruitery in N.-Afrika; wel kende men dezelfde eerste „Ala” aan de Rijn in Boven-Germanië en aan de Donau, in Dacië en Pannonië. In 148 n. Chr. is in de inscripties (BYVANCK, 1935, p. 450 no. 1109 e.a.) uit deze laatste streken aan de Ala I Cannanefat(i)um voor het eerst de eretitel „civium Romanorum” (= „bestaande uit Romeinse burgers”) toegevoegd. De stadsmuur van Tipasa dateert uit 147 n. Chr.; BARADEZ gelooft dat deze en andere ruiterafdelingen bij de bouw hiervan betrokken zijn geweest en hij vraagt zich af, of het Romeinse burgerrecht aan deze Caninefaten misschien geschonken is na de terugkeer uit Afrika en de succesvolle vervulling van hun opdracht in Tipasa. — Tot zover, met een enkele aanvulling, BARADEZ.

Wij hebben hier dus het zeldzame geval van een portret van een landgenoot uit de 2de eeuw na Chr., tenminste . . .

Na Hadrianus († 138) heeft men legerafdelingen die de naam voeren van de volken waaruit ze oorspronkelijk gerecruteerd waren, niet altijd meer met troepen uit hetzelfde volk aangevuld; tót Hadrianus is het nationale karakter van die afdelingen nog wel gehandhaafd (BYVANCK, 1943, (II) p. 512). Wanneer echter onze Adjutor in 147 gestorven is, moet hij 23 jaar tevoren, in 134, juist nog onder Hadrianus bij de troep zijn ingelijfd!

Laten wij dus de grafsteen maar blijven houden voor wat hij bij eerste kennismaking schijnt te zijn: *de oudste authentieke afbeelding van een Nederlander.*

L i t e r a t u r

- BARADEZ, J. (1954). Les nouvelles fouilles de Tipasa et les opérations d'Antonin le Pieux en Maurétanie. — *Libyca (Archéologie-Epigraphie)*, Tome II, pp. 89-148.
- BYVANCK, A. W. (1931). *Excerpta Romana I.* — 's-Gravenhage.
- (1935). *Excerpta Romana II.* — 's-Gravenhage.
- (1943). *Nederland in den Romeinschen Tijd I-II.* — Leiden.
- DUVAL, P. M. (1946). Cherchel et Tipasa. Recherches sur deux villes fortes de l'Afrique Romaine. — *Inst. français d'archéol. de Beyrouth, Bibl. arch. et hist. Tome XLIII. Libr. orientale P. Geuthner, Paris.*
- LESCHI, LOUIS (1950). *Tipasa de Maurétanie.* — (Gids door de oudheden van Tipasa).
- TADEMA-SPORRY, J. (1952). De eerste Nederlander in Noord-Afrika. — *Elseviers Weekblad VIII, No. 31 (2 Aug. 1952), p. 31.*
- VRIES, JAN DE (1956). Kennemerland en Kannanefaten. — *Mededelingen Ver. v. Naamk. Leuven & Comm. Naamk. Amsterdam XXXII, pp. 49-63.*

VONDSTEN EN OPGRAVINGSBERICHTEN IN HET KORT ¹⁾

- AARDENBURG (Z.). Uitgevaardigd werd een politieverordening, verbiedende het opgraven van oudheden door anderen dan de R.O.B. en verplichtende aangifte van archeologica; overtreding wordt gehonoreerd met ten hoogste twee maanden of ten hoogste f 300,—.
- BAARLAND (Z.). T.g.v. ruilverkaveling. Te laat onderzoek naar verdwenen kerkstede Bakendorpe.
- BENSCHOP (U.). Ned. Herv. kerk rust, blijkens onderzoek, op grondvesten van driebeukige, uit kloostermoppen opgetrokken kerk.
- DRIEHUIS-VELSEN (N.-H.). Oude cultuurlaag (vroeg-inheems?) door dragline doorsneden.

¹⁾ Tenzij anders vermeld, in verkorte vorm overgenomen uit „Archeologisch Nieuws”, in *Nieuws-Bull. K. N. Oudh. Bond*, jrg. 9 (1956), afl. 11-12 en jrg. 10 (1957), afl. 1-4.